

САНКЦІЇ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сийплові М.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету Ужгородського національного університету
ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0001-6131-9179>
mykola.syiploki@uzhnu.edu.ua*

Нитка Я.М. ,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету Ужгородського національного університету
yaroslav.nytk@uzhnu.edu.ua*

Сийплові М. В., Нитка Я. М. Санкції в системі кримінально-правових засобів захисту охоронної діяльності.

У статті розглядаються та аналізуються санкції статей кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності. Акцентовано увагу на складність досліджуваної проблематики, так як теорії кримінально-правових санкцій досі не вироблено, немає чітких принципів та загальних правил створення меж санкцій.

Проаналізовано думку вчених щодо інституту покарання у кримінальному законодавстві України. Покарання за своїм змістом полягає у передбаченому законом обмеженні певних прав і свобод засудженого. Залежно від конкретного виду покарання, передбаченого в санкції статті Кримінального кодексу України, таке обмеження може стосуватися окремих особистих, майнових та інших прав і свобод людини та громадянина, передбачених Конституцією України.

Вказано, що санкція є обов'язковою складовою статті або частини статті Особливої частини КК України, що являє собою модель виду й обсягу покарання, пропорційну суспільній небезпечності кримінального правопорушення, передбаченого чинним Кримінальним кодексом.

Відзначено, що санкції за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності не завжди адекватно відображають характер і ступінь суспільної небезпеки діянь, а також конструктивні особливості диспозицій кримінально-правових норм.

Зроблено висновок про те, що проведений аналіз санкцій статей КК України, що спрямовані на захист охоронної діяльності, свідчить про наявність певних недоліків, які повинні бути усунені законодавцем, так як від правильно сконструйованої санкції залежить призначення судом винній особі справедливого покарання.

Ключові слова: кримінально-правова норма, структурний елемент кримінально-правової норми, кримінальна відповідальність, покарання, кримінально-правова санкція, санкції за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності.

Syiploki M. V., Nytk Y. M. Sanctions in the system of criminal legal means of security activities protection.

The article considers and analyzes the sanctions of the articles of criminal legal norms, which provide liability for criminal offenses against security activities. Emphasis is placed on the complexity of the researched issues, as the theory of criminal sanctions has not been developed yet; there are no clear principles and general rules for creating the limits of sanctions.

The opinion of scientists on the institution of punishment in the criminal legislation of Ukraine is analyzed there. Punishment in its content is a statutory restriction of certain rights and freedoms of the convict. Depending on the specific type of punishment provided for in the sanction of the article of the Criminal Code of Ukraine, such a restriction may apply to certain personal, property and other human and civil rights and freedoms provided by the Constitution of Ukraine.

It is stated that the sanction is a mandatory component of the article or part of the article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which is a model of the type and scope of punishment, proportional to the public danger of a criminal offense under the current Criminal Code.

It is noted that sanctions for criminal offenses against security activities do not always adequately reflect the nature and degree of public danger of acts, as well as the design features of the dispositions of criminal legal norms.

It is concluded that the analysis of sanctions of articles of the Criminal Code of Ukraine, in particular, sanctions aimed at protecting security activities, shows that there are certain shortcomings that must be eliminated by the legislator.

Key words: criminal legal norm, structural element of criminal legal norm, criminal liability, punishment, criminal legal sanction, sanctions for criminal offenses against security activity.

Постановка проблеми. У юридичній літературі відсутня теорія кримінально-правових санкцій, яка могла б стати фундаментальною основою для законотворчої діяльності. В теорії кримінального права не існує єдиного поняття кримінально-правових санкцій. Науковці, які проводять дослідження кримінально-правової санкції, надають подекуди різні визначення. У зв'язку з цим, в науці справедливо звертається увага на серйозні проблеми побудови кримінально-правових санкцій, зокрема: щодо недоцільності встановлення у санкції великої амплітуди між нижчими та вищими межами покарання у формі позбавлення волі на певний строк; щодо розбіжності в оцінці санкціями статей кримінального закону однорідних кримінальних правопорушень; щодо невинновданого різких відмінностей в санкціях статей, що передбачають суміжні склади кримінальних правопорушень; щодо наявності завищених або, навпаки, занижених санкцій, які не відповідають істинному характеру і ступеню суспільної небезпеки забороняючих діянь; щодо взаємної неузгодженості санкцій між собою.

Не є винятком і санкції статей кримінального закону, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності. Санкції норм про кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності потребують вдосконалення, як в плані встановлення виду і розміру заходів державного примусу, так і в плані їх застосування.

Стан дослідження. Дослідженням проблем визначення кримінально-правових санкцій чи висвітлення окремих аспектів їх пізнання займалися вчені Ю. В. Баулін, О. П. Горох, Н. О. Гуророва, Т. А. Денисова, Ю. А. Демидов, С. І. Діментьєв, А. П. Козлова, О. М. Литвина, М. І. Мельник, Н. А. Орловська, Н. Д. Семенової, М.В. Сийплові, В. Я. Тацій, В. Д. Філімонов, М. І. Хавронюк, П.В. Хряпінський М. Д. Шаргородський та ін. Віддаючи належне напрацюванням вказаних науковців, зазначимо, що низка відповідних питань залишається дискусійною і такою, що потребує додаткових досліджень. Зокрема, потребують додаткового аналізу проблеми побудови та застосування кримінально-правових санкцій в кримінально-правових нормах, які встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності.

Мета даної статті є аналіз побудови вказаних санкцій для однозначного застосування суддями покарань у вироках при притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності, вдосконалення кримінально-правових санкцій цієї категорії кримінальних правопорушень.

Вклад основного матеріалу. Аналіз окремих положень чинного кримінального законодавства України дозволяє стверджувати, що покарання являє собою різновид каральних заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються виключно до фізичних осіб – суб'єктів злочину. У системі заходів кримінально-правового характеру цей засіб впливу на порушення кримінально-правових заборон посідає одне з провідних місць. За справедливим зауваженням І. І. Митрофанова, покарання застосовуються, як правило, до осіб, які мають стійкі антисуспільні погляди й установки. У його зміст закладено найсуворіші елементи державного примусу. З огляду на це, застосування покарання є одним із найефективніших засобів протидії кримінальній активності. З іншого боку, будучи основною формою реалізації кримінальної відповідальності, покарання є останнім, крайнім засобом державно-

го реагування на злочинні прояви. Воно застосовується тоді, коли в інші способи досягти завдань, що стоять перед КК України, не уявляється можливим [1, с.387-388].

Згідно із ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод.

У юридичній літературі дуже часто також зазначається, що види й розміри покарань за вчинення кримінальних правопорушень відображено в санкціях статей Особливої частини КК України. Звертаючи на це увагу, А. А. Вознюк указує, що визначення санкції через покарання не повною мірою враховує сучасні здобутки науки кримінального права, адже покарання є ключовим елементом санкції, однак не єдиним. У зв'язку з цим, ураховуючи наукові здобутки окремих вітчизняних і зарубіжних науковців (Н. А. Орловської, А. П. Козлова, В. В. Яроша, О. О. Книженко), дослідник стверджує, що санкція містить вказівку на кримінально-правові наслідки зазначеної в диспозиції поведінки, що можуть бути як негативними – у вигляді покарання, так і позитивними – у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового заохочення [2, с. 644–646].

Аналогічні погляди висловлюють і інші вітчизняні та зарубіжні дослідники. Зокрема, М. І. Панов зазначає, що санкцією норми кримінального права є та частина норми кримінального права, яка передбачає покарання й інші заходи кримінально-правового характеру, що підлягають застосуванню до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, визначене у диспозиції як злочин [3, с. 180].

Коментуючи вказані доктринальні позиції, зазначимо, що вони без перебільшення збагачують науку кримінального права. Водночас, ми схильні не погодитися з таким баченням змісту санкції статті Особливої частини КК України чи санкції кримінально-правової норми (Загальної та/або Особливої частини кримінального права), оскільки у такому разі каральні (покарання) та інші некаральні заходи кримінально-правового характеру (наприклад, звільнення від покарання та його відбування) фактично ототожнюються із санкцією відповідної статті Особливої частини КК України чи санкцією кримінально-правової норми (Загальної та/або Особливої частини кримінального права) [4, с. 362].

Попри це, як зазначають окремі вітчизняні й зарубіжні науковці, не можна ставити знак рівності між санкцією статті Особливої частини КК і моделлю закріпленого у правовій нормі покарання, якщо йдеться власне про норми Особливої частини кримінального права. Їх ототожнення, яке часто зустрічається в юридичній літературі, аж ніяк не можна визнати правильним. Санкція – це структурний елемент правової норми, тобто закріпленого в законі правила поведінки, тому вона повинна розглядатися не як покарання, а як складова частина правила поведінки. У такому разі зміст санкції утворює не закріплена у ній модель покарання, а загроза покарання за вчинення передбаченого у диспозиції злочину. Її якісна особливість визначається не обсягом карально-виховних засобів, властивих покаранню, а здатністю разом із диспозицією здійснювати попереджувальну й відновну функції кримінального права. Відповідно, кількісна характеристика санкції визначається домірністю закріпленого в ній покарання тяжкості передбаченого в диспозиції злочину. Отже, санкція правової норми й закріплена в ній модель покарання являють собою різні явища [5, с. 199–201].

Як правило, санкції норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності, є відносно визначені, альтернативні та кумулятивні.

До відносно визначених належать санкції, що передбачають можливість застосування лише одного виду основного покарання та визначає його нижню і верхню межі. У досліджуваних кримінальних правопорушеннях санкція сконструйована законодавцем лише у складі кримінальних правопорушень, передбачених у ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 194, ч. 1 ст. 206, ч. 3 ст. 350, ч. 2 ст. 352, ч. 3 ст. 355, ч. 1 ст. 263 та ч.ч. 2, 3 ст. 359 КК України, які відповідно до ч. 3 ст. 12 КК України переважно більшістю є тяжкими злочинами. Санкції за такі кримінальні правопорушення передбачають можливість застосування покарання лише у вигляді позбавлення волі на строк не більше 10 років.

Альтернативні є санкції, які містять вказівку на два або більше види основних покарань, з яких суд обирає лише одне. До такого виду належать санкції кримінальних правопорушень, передбачених у пункті 8 ч. 2 ст. 115; ч. 1 ст. 348, ч. 2 ст. 125; ч. 1 ст. 194; ч.ч. 2 і 3 ст. 206; ч.ч. 1, 2 і 3 ст. 342; ч.ч. 1 і 2 ст. 350; ч.ч. 1 ст. 352; ч.ч. 1 і 2 ст. 355; ч. 1 ст. 118; ч. 1 ст. 124; ч. 1 ст. 197; ч. 2 ст. 263; ч. 1 ст. 359; ч.ч. 1, 2 ст. 368-3 КК України. Альтернативні санкції кримінальних правопорушень проти охоронної діяльності містять різні види покарання, а саме, штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбав-

лення волі на певний строк. Особливістю альтернативних санкцій є те, що законодавець дає можливість вибрати суду одне із перелічених у санкції покарань.

Нарешті, кумулятивними є санкції за кримінальні правопорушення, передбачені у частинах 1-5 ст. 260; ч.ч. 1 і 2 ст. 364; ч.ч. 1 і 2 ст. 364-1; ч.ч. 1-3 ст. 365; ч.ч. 1 і 2 ст. 366; ч.ч. 1 і 2 ст. 367; ч.ч. 1-4 ст. 368; ч.ч. 3 і 4 ст. 368-3 КК України, тобто такі, які, крім основного, містять ще й додаткове покарання. В санкціях перелічених кримінальних правопорушень додатковим покаранням передбачено лише позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, яке поєднано з основним покаранням у виді позбавлення волі на певний строк та в ч. 1 ст. 366, ч.1. ст. 367 КК України – з обмеженням волі.

За допомогою перелічених покарань будуються різноманітні санкції кримінальних правопорушень проти охоронної діяльності, в яких повинен враховуватися характер і ступінь тяжкості суспільно небезпечного діяння.

На думку Н.А. Орловської, надмірні розриви в межах покарання запобігають формуванню єдиної судової практики у конкретних справах і одночасно створюють загрозу зловживання судами своїми повноваженнями [6, с. 207].

Як зауважують учені, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки не повинні змінювати категорію злочину більш ніж на один ступінь (наприклад, раптове «перетворення» злочину середньої тяжкості на особливо тяжкий злочин), в іншому випадку така конструкція санкцій свідчить про невдалу диференціацію кримінальної відповідальності [6, с. 92]. На жаль, це стосується і кримінально-правових норм, які містять санкції, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності.

На думку В. Д. Филимонова, зміст санкцій норм, що встановлюють відповідальність за вчинення злочинів (норм Особливої частини КК), визначається головним чином характером і ступенем суспільної небезпечності тих злочинів, які передбачено в диспозиціях цих правових норм. Оскільки санкція повинна бути співрозмірною злочинному діянню, вона й повинна визначатися головним чином характером і ступенем суспільної небезпечності злочину [7, с. 221-226].

За таких обставин обґрунтованість санкцій норм чинного КК України не може бути визнана задовільною. Зокрема, не відповідають принципам побудови кримінально-правових санкцій такі санкції статей, що передбачають відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері охоронної діяльності: ч. 2 ст. 125 КК України – щодо строку основного покарання у вигляді громадських і виправних робіт, ч. 1 ст. 342 КК України – щодо строку основного покарання у вигляді арешту, ч. 2 ст. 342 КК України – щодо розміру основного покарання у вигляді штрафу, ч. 3 ст. 342 КК України – щодо строку основного покарання у вигляді обмеження волі, ч.ч. 1, 2 ст. 350 КК України – щодо строку основного покарання у вигляді обмеження волі, ч.ч. 1, 3 ст. 352 КК України – щодо строку основного покарання у вигляді обмеження та позбавлення волі, ч. 3 ст. 355 КК України – щодо строку основного покарання у вигляді позбавлення волі, ч. 2 ст. 368-3 КК України – щодо розміру основного покарання у вигляді штрафу та строку основного покарання у вигляді обмеження волі, ч.ч. 2, 3, 4, 5 ст. 260, ч.ч. 2, 3 ст. 365, ч.ч. 2, 3, 4 ст. 368 КК України – щодо строку основного покарання у вигляді позбавлення волі тощо.

У цілому погоджуючись із таким баченням базових підстав побудови кримінально-правових санкцій, зауважимо, що вони все ж таки абстрактно спрямовують на можливі орієнтири побудови типових санкцій Особливої частини КК України. У зв'язку з цим заслуговує на увагу бачення типових санкцій Н. А. Орловської. Дослідниця пропонує такі моделі типових санкцій:

1) категорія «злочини невеликої тяжкості»: перша підкатегорія – типова санкція охоплює позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, штраф (від 500 до 1 тис. нмдг), виправні роботи (розміри всіх покарань відповідають 1 ступінь суворості – від нижчої межі до 1/2 окрім штрафу); друга підкатегорія – типова санкція охоплює позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (2-й ступінь – від 1/2 до вищої межі), громадські роботи (2-й ступінь – від 1/2 до вищої межі), штраф (2-й ступінь – від 1 тис. до 2 тис. нмдг), виправні роботи (2-й ступінь – від 1/2 до вищої межі), арешт (1-й ступінь – від нижчої межі до 1/2);

2) категорія «злочини середньої тяжкості»: перша підкатегорія – типова санкція охоплює штраф (3-й ступінь – від 2 до 3 тис. нмдг), арешт (2-й ступінь – від 1/2 до вищої межі), обмеження волі (1-й ступінь – від нижчої межі до 1/2), позбавлення волі на певний строк (1-й ступінь – від 1 до 3 років); друга підкатегорія – типова санкція передбачає штраф (4-й ступінь – від 3 тис. до 5 тис. нмдг); обме-

ження волі (2-й ступінь – від 1/2 до вищої межі), позбавлення волі на певний строк (2-й ступінь – від 3 до 5 років);

3) категорія «тяжкі злочини»: перша підкатегорія – типова санкція передбачає позбавлення волі на певний строк (3-й ступінь – від 5 до 8 років); друга підкатегорія – типова санкція передбачає позбавлення волі на певний строк (4-й ступінь – від 8 до 10 років);

4) категорія «особливо тяжкі злочини»: перша підкатегорія – типова санкція передбачає позбавлення волі на певний строк (5-й ступінь – від 10 до 13 років); друга підкатегорія – типова санкція передбачає позбавлення волі на певний строк (6-й ступінь – від 13 до 15 років), довічне позбавлення волі [8, с. 584–585].

З огляду на вищевказану модель типових санкцій вважаємо, що у санкціях згаданих нижче частин статей кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти охоронної діяльності доцільно передбачити таке:

1) у ч. 2 ст. 125 КК України – основне покарання у вигляді громадських робіт на строк від 200 до 240 годин; покарання у вигляді виправних робіт на строк від 1 до 2 років;

2) у ч. 1 ст. 342 КК України – основне покарання у вигляді арешту на строк до 3 місяців; у ч. 2 ст. 342 КК України – основне покарання у вигляді штрафу від 200 нмдг до 300 нмдг; ч. 3 ст. 342 КК України – основне покарання у вигляді обмеження волі на строк від 4 до 5 років;

3) ч. 1 ст. 350 КК України – основне покарання у вигляді обмеження волі на строк до 2 років або позбавлення волі на той самий строк; ч. 2 ст. 350 КК України – покарання у вигляді обмеження волі на строк від 2 до 5 років або позбавлення волі на той самий строк;

4) ч. 1 ст. 352 КК України – основне покарання у вигляді обмеження волі на строк до 4 років, покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років;

5) ч. 3 ст. 355 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років;

6) ч. 2 ст. 368-3 КК України – основне покарання у вигляді штрафу у розмірі від 400 до 700 нмдг; основне покарання у вигляді обмеження волі на строк від 2 до 4 років;

7) ч. 2 ст. 260 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років із конфіскацією майна; ч. 3 ст. 260 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 10 років із конфіскацією майна або без такої; ч. 4 ст. 260 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 12 років із конфіскацією майна або без такої; ч. 5 ст. 260 – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 12 до 15 років із конфіскацією майна або без такої;

8) ч. 2 ст. 365 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; ч. 3 ст. 365 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 10 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років;

9) ч. 2 ст. 368 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 4 до 6 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; ч. 3 ст. 368 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 6 до 10 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, із конфіскацією майна; ч. 4 ст. 368 КК України – основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 12 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, із конфіскацією майна.

Вищевказану модель типових санкцій вважаємо було б за доцільно врахувати в діяльності робочої групи з питань розвитку кримінального права (відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Ця робоча група вже неодноразово презентувала структуру та окремі положення проєкту нового КК України).

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи викладене, відзначимо, що проведений аналіз санкцій статей КК України, що спрямовані на захист охоронної діяльності, свідчить про наявність певних недоліків, зокрема, таких: 1) при конструюванні санкцій не завжди беруться до уваги характер та ступінь суспільної небезпечності, передбаченого в диспозиції статті кримінального правопорушення, а також особливості суб'єкта кримінального правопорушення, що негативним чином позначається на судовій практиці; 2) санкції окремих спеціальних норм передбачають менш суворе покарання, ніж санкції загальних норм; 3) не виправданими є значні розриви між нижньою та верхньою межами покарання у

виді позбавлення волі на певний строк; 4) невинуватим є встановлення в санкціях значної кількості основних видів покарань, які можуть бути призначені за одне і теж саме кримінальне правопорушення; 5) не завжди є узгодженими санкції в основному та кваліфікованому складах кримінальних правопорушень.

Вказані недоліки, сподіваємося робоча група з питань розвитку кримінального права, змогла б врахувати і усунути їх на законодавчому рівні. Адже, від правильно сконструйованої санкції залежить призначення судом винній особі справедливого покарання.

Список використаних джерел:

1. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб / Кременчуцький нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. Одеса : Фенікс, 2015. 575 с.
2. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
3. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права : вибр. наук. пр. / укл.: Г. М. Анісімов, В. В. Гальцова ; передм. О. В. Петришина, В. І. Борисова. Харків : Право, 2018. 472 с.
4. Сийпловіч М.В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.
5. Филимонов В. Д. Норма уголовного права : монография. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 505 с.
6. Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография. Одесса: Юридична література, 2010. 297 с.
7. Музика А.А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія / А.А. Музика, О.П. Горох. Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. 256 с.
8. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : монография. Одесса: Юридична література, 2011. 624 с.